

SZÖVEGÉRTÉS-SZÖVEGALKOTÁS

Tanulói munkafüzet

7

A kiadvány KHf/4289-13/2008 engedélyszámon 2008. 11. 13. időponttól tankönyvi engedélyt kapott.

Educatio Kht. kompetenciafejlesztő oktatási program kerettanterv.

A kiadvány a Nemzeti Fejlesztési terv Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 3.1. központi program (Pedagógusok és oktatási szakértők felkészítése a kompetencia alapú képzés és oktatás feladataira) keretében készült, a suliiNova oktatási programcsomag részeként létrejött tanulói információhordozó. A kiadvány sikeres használatához szükséges a teljes oktatási programcsomag ismerete és használata.

A teljes programcsomag elérhető: www.educatio.hu címen.

FEJLESZTÉSI PROGRAMVEZETŐ

KORÁNYI MARGIT

VEZETŐ FEJLESZTŐK

**ARATÓ LÁSZLÓ
KÁLMÁN LÁSZLÓ**

SZAKMAI BIZOTTSÁG

BÓKAY ANTAL ELNÖK
BÁNRÉTI ZOLTÁN LEKTOR
CSEHALMI ZSUZSA
GYŐRI JÁNOS
SCHEIN GÁBOR

ALKOTÓSZERKESZTŐ

MURÁNYI YVETT

SZAKMAI LEKTOROK

A SZAKMAI BIZOTTSÁG TAGJAI
PETHŐNÉ NAGY CSILLA

FELELŐS SZERKESZTŐ

NAGY MILÁN

**BORÍTÓGRAFIKA
TIPOGRÁFIA**

**SZŰCS ÉDUA
BÁRD JOHANNA**

**TANTÁRGYPEDAGÓGIAI SZAKÉRTŐ
TUDOMÁNYOS-SZAKMAI SZAKÉRTŐ
TECHNOLÓGIAI SZAKÉRTŐ**

**A TANKÖNYVVÉ NYÍLVÁNÍTÁSI ELJÁRÁSBAN
KÖZREMŰKÖDŐ SZAKÉRTŐK**
VÍG EMŐKE
DR. KALAFATICS ZSUZSANNA BORBÁLA
KARÁCSONY ORSOLYA

© **MURÁNYI YVETT**
© **KÁLMÁN LÁSZLÓ, MOLNÁR CECÍLIA**
© **EDUCATIO KHT., 2008**

RAKTÁRI SZÁM:

H-ASZE0907

TÖMEG:

150 GRAMM

TERJEDELEM:

6,72 A/5 ÍV

A NYELVTAN
ALAPFOGALMAI –
A SZERKEZETI
ELEMZÉS
MÓDSZEREI I.

Tanulói munkafüzet

Fejlesztők

Kálmán László
Molnár Cecília

TARTALOM

A NYELVTAN ALAPFOGALMAI – A SZERKEZETI ELEMZÉS MÓDSZEREI I.

- 5 A DISZTRIBÚCIÓS ELEMZÉS ALAPJAI
- 16 A DISZTRIBÚCIÓS MÓDSZER ALKALMAZÁSA A MAGYARRA ÉS A TANULT IDEGEN NYELVRE
- 24 PARADIGMÁK, SZÓFAJOK
- 33 A MONDAT SZERKEZETÉNEK MEGÁLLAPÍTÁSA DISZTRIBÚCIÓS MÓDSZEREKKEL
- 39 A NYELVTAN RÉSZEI, A NYELVI SZINTEK ÉS ALAPFOGALMAK

1. A DISZTRIBÚCIÓS ELEMZÉS ALAPJAI

Az órákon már sokszor volt szó arról, hogy a szavak részekre bonthatók (pl. igekötő, szótő, toldalékok). Ebben a fejezetben azzal fogunk foglalkozni, hogy mi is a részekre bontás alapja, hogyan igazolhatjuk, hogy egy bizonyos szó így vagy úgy épül fel elemekből, és hogy milyenek ezek az elemek. Azokkal a módszerekkel fogtok ismerkedni, amelyeket a nyelvészek is használnak, amikor a nyelvek nyelvtanával foglalkoznak. Hamarosan ezeket a módszereket a mondat részeinek a megállapítására is megpróbáljuk majd alkalmazni.

A feladatok elvégzése során megismerkedhettek a szavak, majd a mondatok és a szövegek felépítésének sajátosságaival. Ez azért fontos, mert a helyesírásban, az irodalmi művek és más szövegek elemzésében, továbbá az idegen nyelvek tanulásában mindazok a fogalmak fontos szerepet játszanak, amelyek itt előfordulnak. Egy részüket korábban már megismertétek, most az összefüggésüket és a rendszerüket fogjátok áttekinteni.

Először a szavak felépítésével fogunk foglalkozni, azokkal az „építőelemekkel”, amelyekből szavakat alkotunk. Megismerjük azt a módszert, amelynek segítségével kísérletezhetünk a szavak elemekre bontásával.

1. Először értelmetlen szavakkal fogunk kísérletezni. A kapott kártyákból válassz ki négy kártyát úgy, hogy 2-2-nek az eleje legyen ugyanaz, 2-2-nek pedig a vége!

Alkoss belőlük négyzeteket a táblázat alapján, és írd is be a táblázatba megoldásodat!

	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	A + B	A + C
UGYANÚGY K EZDŐDNEK:	D + B	D + C

2. Szónégyzetek értelmes szavakkal

Dolgozzatok párban a tanárotok által kijelölt csoport feladatán! Segítségképpen használjátok az előző feladat mintatáblázatát!

A) Alkossatok magyar szavakból négyzeteket úgy, hogy minden sorban ugyanolyan kezdetű és minden oszlopban ugyanolyan végű szavak legyenek! Az első négyzetben legyenek igekötős igék, a másodikban összetett szavak, a harmadikban képzett szavak! Ha tudtok, tőszavakból is csináljatok egy négyzetet!

a) Igekötős igével

b) Összetett szóval

c) Képzett szóval

d) Tőszóval

B) Alkossatok magyar szavakból négyzeteket úgy, hogy minden sorban ugyanolyan kezdetű és minden oszlopban ugyanolyan végű szavak legyenek! Használjatok igeikötős igéket az első négyzetben és összetett szavakat a másodikban! Ha tudtok, alkossatok egy négyzetet tőszavakból is!

a) Igeikötős igével

b) Összetett szóval

c) Tőszóval

C) Alkossatok magyar szavakból négyzetet úgy, hogy minden sorban ugyanolyan kezdetű és minden oszlopban ugyanolyan végű szavak legyenek! Használhattok igeikötős igéket, összetett szavakat vagy képzett szavakat is!

Igeikötős igével, összetett szóval vagy képzett szóval

3. Szónégyzetek bővítése

Találjatok újabb sorokat, illetve oszlopokat a megalkotott szónégyzetekhez az alábbi táblázat alapján, az eddigi szabályokat betartva!

Mikor bővíthető könnyen a táblázat, és mikor nem?

	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK:	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK:	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK:
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	A + B	A + C	A + E
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	D + B	D + C	D + E
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	F + B	F + C	F + E

4. Tőszavas szónégyzet bővítése

Próbáljatok meg ahhoz a tőszavas szónégyzethez új sorokat vagy oszlopokat találni, amit a táblán láttok!

	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK:	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK:	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK:
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	A + B	A + C	A + E
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	D + B	D + C	D + E
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	F + B	F + C	F + E

5. Válaszolatok a kérdésekre!

- a) Melyik négyzetet volt a legkönnyebb kitalálni vagy bővíteni, és melyiket a legnehezebb?

- b) Mit tudtok mondani azoknak az összetett szavaknak az „elejéről” és „végéről”, amelyekből szónégyzetet alkottatok?

- c) A tőszavakból alkotott szónégyzetekben tudtok-e hasonlót mondani a szavak „elejéről” és „végéről”?

- d) Vajon miért volt olyan nehéz tőszavakból szónégyzetet alkotni?

6. Beszéljétek meg az előző kérdésekre adott válaszokat!

||| A MORF a szóalakoknak az a legkisebb építőköve, amelynek önálló funkciója van (pl.: igekötő, szótő, toldalék).

7. Töltsd ki különbözőképpen a két szónégyzetet!

A)

írtunk	

írtunk	

B)

<i>megnézi</i>	

<i>megnézi</i>	

C)

<i>megnézhet</i>	

<i>megnézhet</i>	

8. Miért lehetett többféle négyzetet alkotni? Mi a felfedezett szóelemek, alkotórészek funkciója, szerepe?

9. Szótéglalap azonos kezdetű szóalakokkal

A) Alkossatok szótéglapot, amelynek két sorában egy-egy ige jelen idejű, határozatlan tárgyú alakjai vannak (pl.: *ír-ok, ír-sz* stb.)! Az első sorban megadtuk az első ige első alakját, a második sort ti töltsétek ki ennek mintájára!

írok					

- B)** Alkossatok szótéglalapot, amelynek két sorában egy-egy névszó különböző toldalékos alakjai vannak (pl.: *kert-ben*, *kert-nél* stb.)! Az első sorban megadtuk az első névszó első alakját, a második sort ti töltsétek ki ennek mintájára!

kertben					

- C)** Alkossatok szótéglalapot, amelynek két sorában egy-egy ige különböző egyes szám 3. személyű, határozatlan tárgyú alakjai vannak (pl.: *kap*, *kap-ott* stb.)! Az első sorban megadtuk az első ige első alakját, a második sort ti töltsétek ki ennek mintájára!

kap			

10. Vizsgáljátok meg, milyen elemek játsszák a megalkotott téglalapokban a „szó eleje” és a „szó vége” szerepét!

ZÉRÓ MORFNAK nevezzük a hiányzó morfot akkor, amikor éppen az jelöl egy funkciót, hogy egy morf nincsen jelen. Például: *írok*, *írsh*, *ír* – a harmadik személyű alakot az jelöli, hogy nincs toldalék; *ír-ok* – *ír-sz* stb., *ír-t-am* – *ír-t-ál* stb., *ír-n-ék* – *ír-n-ál* stb. – a kijelentő módot az jelöli, hogy nincs időt-módot jelölő toldalék.

11. Játsszatok szókirakós játékot tanárotok instrukciói alapján!

12. Válaszoljátok meg a kérdéseket, oldjátok meg a morfokra bontási feladatokat!

- a)** Morf-e az *a* a következő morfsorokban: *ahol*, *aki*, *ami*, *ahogy*, *amikor* stb.? Hogyan bizonyíthatjátok a választ?

- b)** Vannak-e a magyarban a felsorolt hangalakokkal rendelkező morfok? Mivel tudjátok válaszotokat igazolni?

csor, *rez*, *csör*, *dör*

c) Bontsátok fel morfokra az aláhúzott szavakat az alábbi mondatokban! Jelöljétek meg az egyes morfok funkcióját!

(1) Mostanában én sok rejtvényt fejtek meg.

.....

(2) Péterék három tehenet fejtek meg.

.....

(3) Ti hány kecskét fejtek meg?

.....

(4) Most már ők is itt maradnak, amíg néhányat meg nem fejtek.

.....

d) Az alábbi szavak többféleképpen bonthatók morfokra. Úgy adjátok meg a felbontási lehetőségeket, hogy minden felbontást egy hasonló, de egyértelműen felbontható szóval illusztráljatok! Például: *párt*: (1) *pár-t*, mint *pénz-t*; (2) *párt-Ø* mint *páncél-Ø*.

eszem

várnak

halászom

tudat

e) A következő morfsorok grúz nyelvű mondatok (de a szavakat egybeírtuk). Bontsátok fel őket morfokra!

1. m a g i d a z e n a c r i s z p e r i k o k a d g a s z

2. s z k a m z e n a c r i s z p e r i t a g v i d g a s z

3. m a g i d a s i n a c r i s z p e r i t a g v i z i s z

4. s z a h l s i k v e l a p e r i k o k a c s a n s z

5. s z a h l z e k a v i s z p e r i a r c i v i z i s z

13. Nyelvtanfejtés

a) Az alábbiakban svéd mondatokat adunk meg (a szavakat egybeírtuk) magyar fordításaikkal. Bontsátok fel morfokra a svéd mondatokat!

(1) detfinnsenelefantistaden	(Ott) van egy elefánt a városban.
(2) kattensitteribilen	A macska ül a kocsiban.
(3) enkattsitterienstad	Egy macska ül egy városban.
(4) elefantenståribilen	Az elefánt áll a kocsiban.
(5) detsitterenelefantienstad	(Ott) ül egy elefánt egy városban.
(6) ienstadfinnsdetenkatt	Egy városban (ott) van egy macska.
(7) istadensitterenelefant	A városban ül egy elefánt.
(8) elefantenfinnsibilen	Az elefánt a kocsiban van.

b) Készítsétek el a szöveghez tartozó svéd–magyar (vagy magyar–svéd) szótárt!

c) Fordítsátok le a következő magyar mondatokat svédre!

(1) Egy macska áll a kocsiban.

(2) Ott van az elefánt egy kocsiban.

14. Oldjátok meg a következő feladatok közül a számotokra kijelöltet!

A) Hányféle szónégyzetet tudtok alkotni a *botok* szóval? Rajzoljátok fel őket!

B) Hányféle szónégyzetet tudtok alkotni a *házak* szóval? Rajzoljátok fel őket!

C) Hányféle szónégyzetet tudtok alkotni a *körök* szóval? Rajzoljátok fel őket!

15. Vitakozzatok arról, hogy a „kötőhangzó” önálló morf-e, és ha igen, miért!

||| A magyarban az ún. kötőhangzó a szónégyzetes próbák alapján önálló morfnek minősül, de nincs önálló jelentésbeli funkciója. Ezért vitatható, hogy valóban önálló morfnek tekinthetjük-e, illetve ha nem, akkor az előtte álló morfhoz vagy az utána állóhoz csapjuk-e.

16. Töltsd ki a kilépőkártyát!

1. Milyen kérdések fogalmazódtak meg benned az előző órákon, amelyekre nem kaptál választ?

2. Melyik feladatot tartottad a legérdekesebbnek?

3. Mit hagytál volna ki szívesen ezekből az órákból?

4. Meg tudod-e fogalmazni, hogy mire használhatók a szónégyzetek és mondatnégyzetek?

5. Fogalmazd meg, hogy mit jelent a *morf* szó!

6. Fogalmazd meg azt a problémát, amely az utolsó feladattal kapcsolatban előkerült!

7. Minek a megértése okozott esetleg nehézséget?

2. A DISZTRIBÚCIÓS MÓDSZER ALKALMAZÁSA A MAGYARRA ÉS A TANULT IDEGEN NYELVRE

A következőkben alkalmazni fogjuk a megismert módszert, mellyel a szavakat elemekre bontottuk, a magyar szóalakok néhány fajtájára, és kipróbálhatjátok ugyanezt a tanult idegen nyelv szavain, sőt, ismeretlen nyelvek szavain is. Ez azért fontos, hogy most már rendszerűen ismerkedjete meg a magyar igealakokkal és névszóalakokkal, megfigyeljétek felépítésük sajátosságait. Ennek jó hasznát veszitek majd, ha idegennyelv-tanuláskor hasonló jelenségekkel találkoztok.

Először a magyar igék alakjaival foglalkozunk, aztán a főnevek alakjaival.

1. Játsszatok „igealakláncot”! Olyan igealakot kell találnotok, amely a társatok által mondott igealaktól csak egyvalamiben különbözik (pl. az alanyi rész száma, idő stb.).

2. Készítsetek posztert!

Az alábbi igék összes alakját foglaljátok táblázatba valamilyen megbeszél séma alapján:

A) akar

B) rak

C) tanít

D) alszik

Hagyjatok helyet minden mezőben legalább még egy igealaknak!

3. Keressétek meg az „árva” mezőket a posztereteken: azokat, amelyekkel nem tudtok a társaitok által készített poszterek alapján szótéglalapot alkotni!

Színezzétek ki az „árva” mezőket!

4. Keressétek az „árva” mezőkhöz más olyan magyar igéket, amelyek hasonlóképpen „furcsák”, mint a ti igétek, vagyis amelyeknek ugyanilyen „árva” mezőjük van!

Ezeket jegyzetképpen írjátok be az „árva” mezőkbe!

5. **Beszélgétek meg, hogy az igéknek milyen tulajdonságaival függhet össze, hogy milyen „árva” mezőik vannak!**

6. **Keressetek olyan igéket, amelyeknek a poszteren ábrázolthoz hasonló alakjai vannak, de a magánhangzói elöl képzettek!**

Írjátok be ezeket az igealakokat az üresen hagyott mezőkbe!

7. **Beszélgétek meg, miben hasonlítanak és miben különböznek a hátul képzett magánhangzós igék alakjai az elöl képzett magánhangzósokétól!**

A RAGOZOTT IGEALAKOK TOLDALÉKAI

A magyar igealakokban különböző fajta igetővekhez részben különböző toldalékok járulnak. Nézzünk néhány példát:

A múlt idejű toldalékok az igék egy részénél végig *-t-* kezdetűek (pl.: *akar*), másoknál végig „kötőhangzó” + *-tt-* kezdetűek (pl.: *tanít*), megint másoknál csak az egyes szám harmadik személyű, határozatlan tárgyú alakban van „kötőhangzó” + *-tt-*, a többi alakban *-t-* kezdetű a toldalék (pl.: *rakott*, de: *raktam* stb.).

A jelen idő egyes szám második személyében, határozatlan tárgyas alakban általában *-sz* a toldalék, kivéve, ha a tő *-s*, *-sz* stb. végű, mert olyankor „kötőhangzó” + *-l* a toldalék.

A felszólító mód (kötőmód) toldaléka nagyon sok igénél *-j-* kezdetű, de többek közt a *-t*, *-s*, *-sz* végű igetők esetén nem.

Egyes igék (az ún. IKES IGÉK) a jelen idő egyes szám harmadik személyű, határozatlan tárgyú alakjukban *-ik* végződésűek. Ezeknek egy része a jelen idő egyes szám első személyében határozatlan tárgy esetén *-om* végződést kaphat (pl.: *eszem*, *iszom*). Ez egy régi ragozási minta maradványa.

VÁLTAKOZÁSNAK nevezzük azt, amikor ugyanabban a funkcióban több különböző morf felváltva jelenik meg aszerint, hogy mik a körülötte levő többi morfolok. Például a magyarban az egyik esetrag hol *-ban*, hol pedig *-ben* alakú aszerint, hogy a tő, amelyhez járul, hátul vagy elöl képzett magánhangzókat tartalmaz-e. Ha két morfnek ugyanaz lehet a funkciója, de egy bizonyos környezetben mindig csak az egyik jelenhet meg (mint például a *-ban/-ben* esetében), akkor azt mondjuk, hogy KIEGÉSZÍTŐ MEGOSZLÁSBAN vannak egymással. Ha ugyanabban a funkcióban több lehetséges alak is létezik, akkor azt mondjuk, hogy azok között SZABAD VÁLTAKOZÁS van (pl.: *add* és *adjad*).

8. Készítsetek posztert a következő főnevek birtokos alakjairól!

ház, bot, nyár, macska, zokni, köröm, ürügy

(A birtokos alakok azok, amelyeknek a birtokos számára és személyére utaló toldalékuk van, pl. *házam*.)

9. Figyeljétek meg a különbséget!

A) Foglaljátok össze, milyen különbséget láttok a *ház* és a *bot* birtokos alakjai között!

.....

.....

.....

B) Foglaljátok össze, milyen különbséget láttok a *ház* és a *nyár* birtokos alakjai között!

.....

.....

.....

C) Foglaljátok össze, milyen különbséget láttok a *köröm* és az *ürügy* birtokos alakjai között!

.....

.....

.....

10. Beszéljétek meg az előző két feladat tapasztalatait!

a) Hogyan viselkednek (milyen változásokat mutatnak) a megvizsgált névszótövek, melyek a közös és eltérő vonásaik?

.....

.....

b) Mit mondhatunk az egyes birtokos toldalékok alakjairól?

.....

.....

c) Mit mondhatunk a kötőhangzókról?

11. A szavak viselkedése

A) Keressetek példákat a vizsgált szótő (*ház*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?

B) Keressetek példákat a vizsgált szótő (*bot*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?

C) Keressetek példákat a vizsgált szótő (*nyár*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?

D) Keressetek példákat a vizsgált szótő (*macska*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?

E) Keressetek példákat a vizsgált szótő (*zokni*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?

F) Keressetek példákat a vizsgált szótő (*köröm*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?

- G)** Keressetek példákat a vizsgált szótő (*ürügy*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?

12. Milyen különbségeket találtok az általatok vizsgált szótő viselkedése és a többieké között? Beszéljétek meg!

A NÉVSZÓK TOLDALÉKOS ALAKJAI

A névszók birtokos toldalékos alakjaiban, az ún. rövidülő tövekben a rövid tőváltozat jelenik meg (*nyarunk*), az ún. hangkivető tövekben pedig a magánhangzó nélküli változat (*körmünk*). A többi toldalékos alak közül csak a tárgyesetű és a többes számú alak ilyen (és esetleg egyes képzett alakok): *nyarak, nyarat, nyaras, körmök, körmöt, körmös*; a rövidülő tövek magánhangzója nem rövidül az *-on/-en/-ön/-n* toldalékos alakokban (*nyáron*); a hosszú magánhangzós, illetve a hosszabb alak jelenik meg mássalhangzós toldalék, valamint az *-ig, -ért* stb. előtt (*nyárhoz, nyárig, körömben, körömmért*). Persze az itt is kérdéses, hogy a kötőhangzó jelenléte vagy hiánya arra utal-e, hogy a tőnek vannak kötőhangzós és kötőhangzó nélküli változatai, vagy arra, hogy a toldaléknak vannak, esetleg arra, hogy a kötőhangzó önálló morf.

13. Végezd el a következő „nyelvtanfejtési” gyakorlatot!

- a)** Figyeld meg az alábbi héber igealakokat (az ékezet a hangsúlyos szótagot jelöli):

katálti = öltem

katávta = írtál (hímnem)

samár = vigyázott (hímnem)

katlá = ölt (nőnem)

smartém = vigyáztatok (hímnem)

samárnu = vigyáztunk

katvú = írtak

b) Fordítsd le magyarra: *ktaltém, samárti, samrú!*

c) Sorold fel az itt megfigyelhető toldalékokat!

d) Sorold fel az „öl”, „ír” és „vigyáz” jelentésű fő itt megfigyelhető változatait! Sorold fel azokat a változataikat, amelyek itt nem figyelhetőek meg, de kikövetkeztethetőek!

e) Fogalmazd meg, hogy melyik főváltozat melyik fajta toldalék előtt jelenik meg!

14. Beszéljétek meg az előző feladat tanulságait!

||| Az azonos funkciójú, de különbözőképpen hangzó morfokat ALLOMORFOKNAK nevezzük. Az allomorfozók kiegészítő megoszlásban lehetnek, vagy szabad váltakozást mutathatnak. Azt az absztrakt egységet, amelynek az allomorfozók a megjelenési formái, MORFÉMÁNAK nevezik.

15. Az allomorfozók

a) Sorold fel, hogy milyen azonos funkciójú kötőhangzó+toldalék változatok vannak a birtokos toldalékos névszók poszterén!

b) A talált váltakozó allomorfozók közül melyekről tudod megmondani, hogy mi határozza meg a megjelenésüket?

19. Kilépőkártya

- a) Volt-e az idegen nyelvben megfigyelték között olyan jelenség, amelyhez hasonló a magyarban is van?

- b) Szerinted hasznos-e, hogy a tanult idegen nyelv jelenségeivel most ebből a szempontból foglalkoztunk? Mondj egy példát olyan megfigyelésre, amit ez előtt nem tudtál volna megfogalmazni magadnak!

3. PARADIGMÁK, SZÓFAJOK

A következő részben arról lesz szó, hogy hogyan osztályozhatjuk a szavakat, szótöveket viselkedésük alapján. Már 5. osztálytól kezdve használtuk a nagy szóosztályok elnevezéseit (főnév, ige, melléknév stb.). Most azt vizsgáljuk meg, hogyan lehet megállapítani, egy-egy szó vagy szótő milyen osztályba tartozik. Látni fogjátok, hogy ez nem mindig egyszerű, nem is mindig egyértelmű. A szövegelemzésekben és az idegen nyelvek tanulásánál újra és újra elő fognak kerülni ezek a fogalmak, ezért fontos, hogy a tartalmukkal és a hozzájuk kapcsolódó problémákkal is tisztában legyetek.

1. Szóalaklánc főnevekkel

Keresd meg és mondd ki a megadott főnév olyan alakját, amely még nem hangzott el!

2. Hasonlítsátok össze, hogy az alábbi szóalakok lehetséges folytatásai miben egyeznek meg és miben különböznek!

A) asztal — asztalhoz

B) asztal — asztalom

C) asztalom — asztalok

D) asztal — asztalos

E) asztal — fiatal

3. Beszéljétek meg az eredményeket! Mik az egyezések, mik a különbségek?

Foglaljátok össze ezeket táblázatban!

4. Melyek azok a toldalékok, amelyek az alábbi alakok mindegyikéhez járulhatnak (az allomorfofok különbségeitől eltekintve)? Sorold fel őket!

asztal, asztalom, asztalok, asztalé

.....

.....

5. Gyűjtsetek érveket amellett, illetve az ellen, hogy a csoportotoknak kiosztott toldalék esetrag!

A kapott toldalék:

Érveink mellette/ellene:

.....

.....

.....

Hagyományosan ESETRAGOKnak nevezik azokat a toldalékokat, amelyek névszóalakok legvégén állhatnak (úgy, hogy utánuk már nem állhat további toldalék). Sokféle vélemény van arról, hogy pontosan mely toldalékok esetragok, például „gyanúba keveredett” a *-stull/-stül*, a *-ként*, az *-ul/-ül*, az *-nként*, a *-képp(en)*, a *-kor*, a *-szor/-szer/-ször* is.

6. Az alábbiakban lovári névszótípusok leggyakoribb alakjait mutatjuk be.

A két táblázat megvizsgálása és összehasonlítása után válaszolj a kérdésekre!

phen (nőnemű névszó) – „nővér”

EGYES SZÁM	alany	phen
	-t	pheňa
	-nak	pheňake
	helyhatározó	pheňate
	-tól	pheňatar
	-val	pheňasa
TÖBBES SZÁM	alany	pheňa
	-t	pheňan
	-nak	pheňange
	helyhatározó	pheňande
	-tól	pheňandar
	-val	pheňanca

rom (hímnemű névszó) – „cigány”

EGYES SZÁM	alany	rom
	-t	romes
	-nak	romeske
	helyhatározó	romeste
	-tól	romestar
	-val	romesa
TÖBBES SZÁM	alany	roma
	-t	romen
	-nak	romenge
	helyhatározó	romende
	-tól	romendar
	-val	romenca

a) Hány morfból állnak a táblázatban szereplő egyes alakok?

.....

.....

.....

b) A te elemzésed szerint vannak-e több allomorfként megjelenő morféimák, vagyis vannak-e alaktani váltakozások a fenti alakokban? Ha igen, melyek?

.....

.....

.....

7. Készítsetek posztert a megadott ige toldalékos alakjairól tanárotok instrukciói alapján!

(Most csak az alannyal és a tárggyal való egyeztetés szerint kell a toldalékokat változtatni.)

8. Beszéljétek meg az eredményeket!

a) Színezzétek ki azokat az alakokat, amelyeknek a toldaléka nem hasonlít a megfelelő jelen idejű alak toldalékához!

b) Miben különbözik a poszteretek a névszóalakokról készült poszterektől?

.....

.....

.....

9. Az igék nem személyragozott alakjai

a) Soroljatok a megadott igéből alkotott olyan szavakat, amilyenek az eddigi posztereken nem szerepeltek (amelyek nem egyeznek alanyi vagy tárgyi résszel)!

b) Írjátok be a táblázatba rendszerezve az elhangzott alakokat!

c) Jellemezzétek a kapott csoportokat aszerint, hogy milyen toldalékokat kaphatnak!

AZ IGENEVEK

Azokat az igéből alkotott, nem személyragozott szóalakokat, amelyek (lényegében) minden ige-től megalkothatóak, IGENEVEKNEK szoktuk nevezni. Nem mindenki ugyanazokat nevezi igeneveknek, például az *-ás/-és* toldalékosokat a legtöbb hagyományos nyelvtan nem sorolja közéjük. Az *-andó/-endő*, a *-ható/-hető* és a *-hatatlan/-hetetlen* toldalékosokat is igenévnek tekinthetjük, bár csak tárgyas igéből alkothatóak. Az igeneveknek (az *-ás/-és* toldalékoson kívül) általában ugyanazok a bővítményeik lehetnek, mint a ragozott igéknek. Például az *adó* mint igenév szerepel ebben a kifejezésben: *a nekem mindig szép almát adó zöldséges*, de főnévként ebben: *az ez évi adó*. A hagyományos nyelvtanban az összes ige-től alkotott, nem személyragozott igealakot képzett szónak tekintik.

10. Írj egy rövid újsághírt, amelyben az összes, igéből alkotott szó nem létező (vagyis olyan alakok, amilyenek az előző táblázatban az üresen hagyott helyekre kerültek volna, pl.: *nézemény, törlönc, sütelék*)! Igyekezz, hogy a szövegből kiderüljön, milyen jelentésben használod a nem létező szavakat!

11. A szófajok kérdése régóta foglalkoztatja a nyelvészeket. Olvassátok el és vitassátok meg az alábbi szöveget, esetleg készüljétek fel otthon a részletekből!

A SZÓFAJOK TÖRTÉNETE

Olvasmány

Az a fogalom, amit a hagyományos nyelvtanban SZÓFAJNAK neveznek, abból a tudományból származik, amit az ókori Görögországban *grammatika*, vagyis „betűvetés” néven tanítottak. Mint a neve is mutatja, a grammatika írott szövegekkel foglalkozott, azt tanította meg, hogyan kell a régi nevezetes szerzőkhöz (például Homéroszhoz) hasonlóan használni

a görög nyelvet – tehát valójában egy sok száz évvel azelőtti nyelvváltozatról, egy addigra már holt nyelvről szólt. Igazából idegen nyelvként tanították a diákoknak, és nem azért, hogy beszélni tudják, hanem hogy meg tudják érteni a régi irodalmi műveket, és hozzájuk hasonlókat tudjanak alkotni.

A „szófajokat” az ókori grammatikában (és a hagyományos nyelvtanban azóta is) vegyes szempontok alapján határozzák meg, nemcsak a toldalékolási lehetőségeket, hanem jelentésbeli, használatbeli és egyéb szempontokat is figyelembe vesznek, ezért nem is mindig van egyetértés a szófaji besorolásban. Például a görög grammatika óta névszónak tekintik a hagyományos nyelvtanban a névszók esetragos alakjait (pedig tekinthetnék őket határozónak is), mert az esetragok hozzáadása nem változtat lényegesen a ragtalan alakokon (a görög grammatikusok szerint ezek csak „esetleges” változások, innen az „eset” elnevezés), pedig igenis lényeges eltérés az, hogy az esetragos alakokhoz nem járulhatnak toldalékok, míg a ragtalan alakhoz igen. Az ógörögben nem voltak olyan toldalékok, mint a magyarban az *-ul/-ül*, az *-ért* vagy az *-ig* (az ilyen jelentéseket a névszók előtt álló ún. elöljárószókkal fejezték ki), ezért nem kellett feltenniük a kérdést, hogy az ilyen toldalékok vajon esetragok-e, vagy határozót alkotó képzők.

Amit azonban lehetett, a hagyományos nyelvtan átvette az ókori nyelvtanokból, annak ellenére, hogy a görög nyelv nyelvtana lényegesen eltért már a latinétól is, a magyarétól pedig még sokkal jelentősebben. De a „szófajok” azóta is nagyjából ugyanazok, mint akkor, annak a nyelvnek a (viszonylag kezdetleges) nyelvtanaiban voltak. A modern nyelvészetben persze ennek a fogalomnak sokkal finomabb, pontosabban definiált változatait használják, amelyeket a nyelvek rendszeréből, pontosan meghatározott szempontok alapján határoznak meg, nem pedig pusztán a hagyományt követve. Hamarosan azt is látni fogjuk, hogy a különböző nyelvek „szófajainak” mennyire eltérő tulajdonságaik lehetnek.

12. Figyeld meg az alábbi japán mondatokat és kifejezéseket!

Az első sorban mindenütt a japán mondat (kifejezés) szerepel (a hagyományos, angolos átírásban), alatta az egyes morfok magyar fordítása („NAGYBETŰK”-et használtunk ott, ahol inkább nyelvtani szerepe van a morfoknak, nincs megfelelő magyar fordítása), végül pedig a mondat vagy kifejezés magyar fordítása szimpla idézőjelek között.

Sono	kutsu	wa	yasui.
azok	cipő	TOPIK	olcsó-RAG

'Az a cipő olcsó.'

Sono	kutsu	wa	yasukatta.
azok	cipő	TOPIK	olcsó-MÚLT

'Az a cipő olcsó volt.'

yasui	kutsu
olcsó-RAG	cipő

'olcsó cipő'

Kono	niwa	wa	kirei	desu.
ez	kert	TOPIK	szép	van

'Ez a kert szép.'

Kono	niwa	wa	kirei	deshita.
ez	kert	TOPIK	szép	volt

'Ez a kert szép volt.'

kirei	na	niwa
szép	NA	kert

'szép kert'

atarashii	jidōsha
új-RAG	autó

'új autó'

Sono	kodomo	wa	rikō	deshita.
az	gyerek	TOPIK	okos	volt

'Az a gyerek okos volt.'

a) Fordítsd le japánra:

Ez az autó új volt.

okos gyerek

b) Mit tudsz megállapítani a személyragozott alakok mondatbeli helyéről?

.....

c) Mi a szerepe a wa elemnek?

.....

d) Mi felel meg a japánban a magyarul melléknévvel kifejezett egységeknek?

.....

.....

.....

e) Mit tudsz mondani a japán mondatokban az állítmányt kifejező nyelvi egységek alakjáról?

.....

.....

.....

f) Próbáld megfogalmazni a *desu*, a *deshita* és a *na* elemek szerepét!

.....

.....

.....

g) Összegezd néhány pontban, hogy mit tudtál meg a japán melléknevekről a fenti példák alapján!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

13. Figyeld meg az alábbi japán mondatokat és kifejezéseket!

heiwa	na	niwa
béke	NA	kert

'békés kert'

Niwa	wa	heiwa	desu.
kert	TOPIK	béke	van

'A kert békés.'

kiken	na	jidōsha
veszély	NA	autó

'veszélyes autó'

- a) Fordítsd le japánra: A béke veszélyes.

.....

- b) Mivel tudod kiegészíteni a japán melléknevekről megfogalmazottakat?

.....

.....

.....

14. Vitassátok meg az alábbi két, egymásnak ellentmondó állítást!

- (1) Az egy szófajba tartozó töveknek biztosan van valami közös a jelentésükben, különben nem lennének ugyanolyanok a toldalékolási lehetőségeik.
- (2) Az egy szófajba tartozó töveknek csak a toldalékolási lehetőségeik hasonlóak, a jelentésük mindefféle lehet, csak nyelvi véletlen, hogy melyik nyelvben milyen szófajú egy bizonyos jelentést hordozó tő.

Érvek és ellenérvek:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. A MONDAT SZERKEZETÉNEK MEGÁLLAPÍTÁSA DISZTRIBÚCIÓS MÓDSZEREKKEL

A mondatok is építőelemekre bonthatók, akárcsak a szavak, bár a részeik nem ugyanolyanok: nem egyes morfok, hanem szóalakok vagy több szavas kifejezések alkotják őket. A következőkben megvizsgáljuk, hogyan lehet a mondatok részekre bontását a szavak felbontásához hasonló eszközökkel elvégezni.

1. Bontsd morfokra a következő magyar hangsort!

apulimamámos

Rajzolj a megismert szónégyzetekhez hasonló „mondatnégyzeteket”, amelyekkel indokolni tudod a döntéseidet!

2. A helyettesíthetőség

Keress a csoportjelednek megfelelő mondatban olyan több szóból álló szakaszokat, amelyeket egyetlen szóval lehet helyettesíteni! Írd le a helyettesítéssel kapott mondatokat!

Példa:

A puli ma mámos.

Jóska ma mámoros. (a puli – Jóska)

A cica mámoros. (puli ma – cica)

Jóska mámoros. (a puli ma – Jóska)

A puli megszökött. (ma mámoros – megszökött)

A) Sok múzeum nyitva volt.

.....

.....

.....

.....

.....

B) Minden ablak mellett van szék.

.....

.....

.....

.....

.....

C) Géza nagymamája megette az összes süteményt.

.....

.....

.....

.....

.....

3. Keress egy-egy olyan szót, amely helyettesítheti az aláhúzott szakaszt, majd padtárral cseréljétek ki a javaslataitokat, és keressetek „ellenpéldát” egymás javaslataihoz, vagyis olyan mondatot, amelyben előfordul az aláhúzott szakasz, de nem helyettesíthető a javasolt szóval, vagy előfordul a javasolt szó, de nem helyettesíthető az aláhúzott szakasszal!

Egy mondatához elég egy-egy javaslatot elutasítani, utána elővehetitek a következő mondatot.

Példa:

Géza nagymamája megette az összes süteményt.

Javaslat: Géza megsütötte az összes süteményt.

Ellenpélda: Az ő nagymamája megette az összes süteményt. (Mert nem jó az, hogy Az ő megsütötte az összes süteményt.) Vagy: Ő megsütötte a süteményt. (Mert nem jó az, hogy Ő nagymamája megette a süteményt.)

a) A víz alatt találtam egy követ.

b) Még nyílnak a völgyben a kerti virágok.

c) Még zöldell a nyárfa az ablak előtt.

4. Verstömörítés

A kapott verssort, részletet tömörítsétek úgy, hogy benne több szavas kifejezéseket egyetlen szóval helyettesítetek!

5. Készítsetek színes mondatábrázolást!

a) Először írjátok fel a mondat minden szavát egy-egy papírra!

b) Ezután keressetek olyan szakaszokat, amelyek egy szóval helyettesíthetők, méghozzá úgy, hogy ne legyen a helyettesítésre „ellenpélda”!

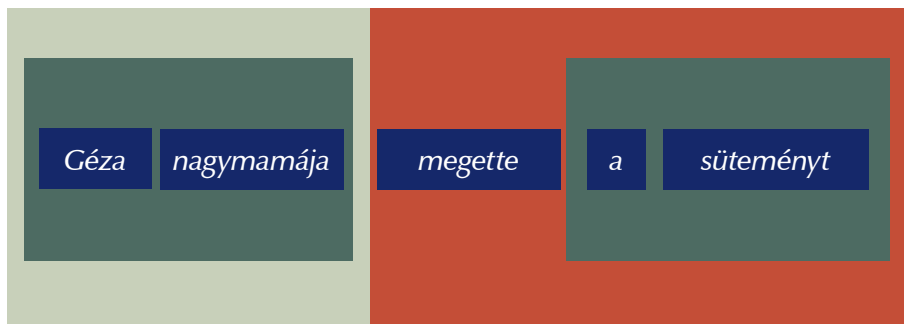
c) Ha taláztatok ilyet, akkor egy kicsit nagyobb (és lehetőleg más színű) papírra rakjátok ki a szakaszt!

d) A megtalált szakaszokat próbáljátok hosszabb szakasszá bővíteni, és az eredményt egy még nagyobb papírra kirakni!

- e) Ha az összes szó rákerült egyetlen papírra, akkor ragasszátok egymásra a papírokat, és kész a mondatára!

Például:

Géza nagymamája megette a süteményt.

Példa a helyettesítésekre: Géza nagymamája – Jóska, a süteményt – Jóskát, megette a süteményt – elutazott.

- (1) Vettünk három hatalmas pizzát.
- (2) Odaadtam Péternek néhány CD-t.
- (3) Szép nyári este volt.

6. Vitassátok meg a megoldásokat!

Ha nézeteltérés van egy-egy megoldással kapcsolatban, érveljete a megismert módszerek (mondatnégyzet, helyettesíthetőség) segítségével!

7. Beszéljétek meg a következő mondat elemzését a megismert módszerek segítségével! Rajzoljátok le a közösen megalkotott ábrát!

Pista háromszor adta kölcsön a bringáját.

ÖSSZETEVŐK

A mondatoknak azokat a részleteit, amelyek együtt töltenek be egy bizonyos szerepet (és így nagyon szoros értelmi és mondattani egységet alkotnak) gyakran egyetlen szóval lehet helyettesíteni (még hozzá úgy, hogy a helyettesítés más környezetekben is elvégezhető és kétirányú). Ilyenkor azt mondjuk, hogy az illető szakasz ÖSSZETEVŐT alkot. Az összetevők sokszor további összetevőkre bonthatók ugyanezzel a módszerrel.

Az összetevőkre bontás nem mindig egyértelmű, például a többszörös birtokos szerkezetekben: *János apjának a fűnyírója*. Itt a *János apjának* helyett állhat egyszerű birtokos (*Pistának a fűnyírója*), de az *apjának a fűnyírója* helyett is állhat egyszerű birtok (*János uzsonnája*), és ezek a helyettesítések más szerkezetekben is és fordítva is elvégezhetőek.

MEGSZAKÍTOTT ÖSSZETEVŐK

Az összetevőt alkotó kifejezések nem mindig szomszédosak egymással. Olyan eset is van, amikor egy kifejezés „beékelődik” egy összetevőbe, megszakítja azt. Például a magyarban az egész mondatra vonatkozó határozók nem mindig a mondat legelején vagy legvégén vannak (*Pista háromszor adta kölcsön a bringáját; A puli ma mámoros*). Vagy gyakori a magyarban az ilyen szerkezet: *haza szeretne menni*, amelyben a *haza* és a *menni* összetevőt alkotnak, a *szeretne* pedig megszakítja ezt az összetevőt. Ilyenkor az egy szóval való helyettesítés módszere nem jól alkalmazható, csak ha előbb elhagyjuk a szerkezetből a „beékelődött” kifejezést.

8. Versbővítés

Helyettesítsetek a kapott verssorban, részletben egy-egy szót egy több szavas kifejezéssel!

9. Készítsetek kollázst a tanult idegen nyelv megadott mondatainak elemzéséből úgy, ahogy a magyar mondatokkal tettétek az 5. feladatban!

10. Keressetek a kollázsokon olyan, több szóból álló szakaszokat, amelyeknek van egy-szavas magyar „megfelelőjük”, de a részeiknek nincs, és ezeket tüntessék fel a kollázson!

Ez alapján milyen különbségeket láttok a tanult idegen nyelv elemzett mondatai és az elemzett magyar mondatok között?

11. Kilépőkártya

a) Írd le azt a módszert, amellyel a mondatokat összetevőkre tudjuk bontani!

b) Mi jellemzi az összetevőket?

c) Milyen tanulsággal járt számodra az idegen nyelvi mondat szerkezetek és a magyar összehasonlítása?

5. A NYELVTAN RÉSZEI, A NYELVI SZINTEK ÉS ALAPFOGALMAK

A nyelvtanról sok mindent megtanultatok már, de arról még nem volt szó, hogyan épül fel maga a nyelvtan. Milyen részei vannak, és mi jellemzi ezeket a részeket? Erre keressük a választ a fejezet utolsó részében.

1. Szólánc

Olyan szót mondj, amely csak egy hangban különbözik a társad által mondott szótól!

2. Egy kis statisztika

Számold meg, hogy hány hang szerepel a táblára felírt szavakban összesen (ha egy hang többször is előfordul, azt a számot vedd, ahányszor szerepel)!

Számold meg azt is, hány különböző hang fordul elő a szavakban összesen!

Mennyi a kettő hányadosa?

Hogy változna a hányados, ha sokkal több szó lenne a táblán?

Mi következik ebből?

3. Betűvető-verseny

Állítsatok össze a kihúzott betűkből minél többféle, 2–6 betűből álló szót!

Minden szó annak a számnak a négyzetét éri, ahány betűből áll.

Minden csoport jelöljön ki egy jegyzőt, aki a kártyákat kihúzza, felírja a kapott betűket, majd a kirakott szavakat, ellenőrzi, hogy a felírt szavak kirakhatók-e a betűkből, a végén pedig kiszámolja a végeredményt!

4. Kombinatorikai feladat

Az eredménylapotokon szereplő betűkből elvileg hány szót lehetett volna kirakni (az értelmetleneket is beleszámítva)?

Vagyis: a kapott betűkből hány kétbetűs, hárombetűs stb. sorozatot lehetett volna alkotni? (Vegyétek úgy, mintha minden betű különböző lenne!)

Mekkora a hányadosa az általatok kirakott szavak számának és az összes lehetséges sorozat számának?

5. Mondjatok olyan hangsorokat, amelyeket az előző feladatban beszámítottatok, de mégsem lehetnének magyar szavak! Vajon mi az oka ennek?

A FONÉMÁKRÓL (OLVASMÁNY)

Korábban tanultunk arról, hogy bizonyos MORFOKAT úgy tekintünk, hogy azok ugyanannak a MORFÉMÁNAK az ALLOMORFJAI, például feltételezhetjük, hogy a *-ban* és a *-ben* morfok ugyanannak a *-BAN* morfémának a megjelenési formái, mert a környezettől függően, de ugyanabban a funkcióban jelenik meg a kettő. Máskor nem ilyen egyszerű dönteni, például nehéz lenne amellet (vagy az ellen) érvelni, hogy a személyragok (pl.: *-m, -d, -ja/-je, -nk, -tok, -k*) az *én, te, ő, mi, ti, ők* morfoknak az allomorfjai, hiszen funkciójuk – mondhatja valaki – ugyanaz.

Még bonyolultabb a helyzet a hangokkal. Nagyon elterjedt az a felfogás, hogy a különböző környezetben más és más formában megjelenő hangok egymás ALLOFÓNJAI lehetnek, ha ugyanannak az absztrakt egységnek, FONÉMÁNAK felelnek meg. Például a nagy szó utolsó hangja mindig zöngétlen, ha zöngétlen akadályhang követi (*nagy kutya*), tehát kézenfekvő feltételezni, hogy a *GY* fonémának két allofónja van, a zöngés és a zöngétlen *gy*. Ha az ilyen váltakozás csak szigorúan a hangtani környezettől függ (mint például a *gy* esetében, ahol csak az utána következő hang számít), akkor valóban kézenfekvő ez a gondolat. Más-

kor azonban az egy fonémához sorolás legalább annyira vitatható, mint a morfok esetében láttuk. Például kevésbé világos, hogy a *-ban/-ben* váltakozásban az *a* és az *e* tekinthető-e egyazon fonéma allofónjainak. Emellett szólna, hogy az, hogy mikor melyikük jelenik meg, a hangtani környezettől függ. Ellene szólna viszont az, hogy csak ebben a toldalékban és a hozzá hasonlókbán (pl.: *-nak/-nek*) figyelhetjük meg a váltakozást, márpedig ha a fonémák a morfémák építőkövei, akkor azt várnánk, hogy más morfémákban is előfordulna ez a bizonyos *a/e* fonéma.

6. Alkossatok négy csoportot!

Ábrázoljátok poszteren, hogy milyen egyre kisebb részekre tudjuk felbontani a következő mondatot (összetevők, szóalakok, morfok, hangok)! Hagyjatok helyet a poszteren további feladatoknak!

- A) Pál hamar elaludt.
- B) Kati hozott virágot.
- C) A fiúk lementek a tóra.
- D) Láttam tegnap vombatot.

7. Kísérletezzetek a sorrenddel!

A poszterre írtok fel a mondatot úgy, hogy más sorrendben legyenek

- (1) az összetevők a mondaton belül;
- (2) a szóalakok az összetevőkön belül;
- (3) a morfok a szóalakokon belül;
- (4) a hangok a morfokon belül!

8. Kísérletezzetek helyettesítéssel!

A poszterre írtok fel a mondatot úgy, hogy helyettesítsétek benne

- (1) némelyik összetevőt a mondaton belül;
- (2) némelyik szóalakot az összetevőkön belül;
- (3) némelyik morfot a szóalakokon belül;
- (4) némelyik hangot a morfokon belül!

9. Beszéljétek meg a tapasztalatokat!

Milyen különbségeket tapasztaltatok a hangok, a morfok és a szavak sorrendjével, illetve helyettesíthetőségével kapcsolatban?

10. Az alábbi mondatok és kifejezések indonéz nyelven vannak.

(1) Engkau guru adik saya.

Te az öcsém tanára vagy.

(2) guru adik sahabat engkau

a barátod öccsének a tanára

(3) Adik saya sahabat guru engkau.

Az öcsém a tanárod barátja.

(4) Saya guru sahabat engkau.

Én a barátod tanára vagyok.

(5) Adik saya guru engkau.

Az öcsém a te tanárod.

a) A magyar jelentés alapján készíts szótárt!

INDONÉZ

MAGYAR

b) Fejtsd meg, hogy mi határozza meg a mondatokban és kifejezésekben a szavak sorrendjét!

c) Ezek után válaszolj arra a kérdésre, hogy lehetne-e másképpen is értelmezni a 2. mondatot, mint a megadott jelentés!

d) Olvasd el az összefoglalást a nyelvi szintekről! Ha van kérdésed, tedd fel tanárodnak!

A NYELVI SZINTEK

A nyelvek rendszerében általában öt különböző szintről szoktak beszélni:

- I) a beszédhangok,
- II) a morfok,
- III) a szavak,
- IV) a mondatok és más összetett kifejezések és
- V) a szöveg szintjéről.

Ezeknek a szinteknek mind sajátos sorrendbeli és használatbeli jellegzetességeik vannak:

- 1) A beszédhangoknak nincs saját jelentésük, csak arra szolgálnak, hogy megkülönböztessék egymástól a morfokat.
- 2) A morfoknak általában saját jelentésük vagy nyelvtani szerepük van, és bennük a beszédhangok meghatározott sorrendben követik egymást.
- 3) A szavak önálló jelentéssel vagy szereppel rendelkeznek, bennük a morfok sorrendje viszonylag kötött, de majdnem minden szó előtt és után szinte bármilyen fajta szó állhat.
- 4) Az összetevőkben és a mondatokban a szavak, kifejezések sorrendje általában nem szigorúan kötött.
- 5) A szövegben a mondatok sorrendjét a szöveg típusa és szerkezete határozza meg, de elvileg bármilyen mondatfajtát bármilyen másik mondatfajta követhet.

11. Korábban már volt szó arról, hogy a szövegeknek is van szerkezetük (pl. a 9. évfolyam 1. fejezetében). Ábrázold ágrajzzal (vagy a most megismert ábrázolási módszerrel: téglalapokkal) a következő szöveg szerkezetét!

Milyen jó fejek jártak az osztályomba! A Julinak száz macskája volt, mindig kalapban járt, és süített nekünk süteményt. A Petya iszonyú rossz tanuló volt. Minden tanár imádta. Nem tanult semmit, mindig kitalált mindenfélét, amik nem voltak hülyeségek. Soha nem azt, ami a tankönyvben volt. Egyszer osztálykiránduláson leszállt előbb a vonatról, bérelt egy biciklit, és utánunk jött. Virtuózan focizott. A Katit kirúgták egy szakközépből, egy évet lenyomott valami műhelyben. Nálunk a legjobb volt matekból meg minden másból. Nagyon laza volt, baromi jókat mesélt a munkahelyéről.

12. Illessz be az előző feladat szövegébe minél többet a megadott szavak közül úgy, hogy az eredeti szerkezete ne változzon meg!

A szerkezetet ábrázoló rajzon is tüntesd fel a beillesztett kifejezéseket!

de, aztán, pedig, is, na mindegy, szóval, viszont, ezért, mert, képzelj, például, és, meg, ráadásul, sőt, viszont, erre, figyelj

14. Figyeljétek meg és vitassátok meg, hogy az átalakított szövegben milyen szavakkal jelöltétek a szövegbeli viszonyokat!

15. Kilépőkártya

(1) Fogalmazd meg, mit jelent számodra az, hogy a nyelv rendszer!

(2) Mennyiben találsz eredményesnek és mennyiben látod eredménytelennek a tanult nyelvészeti elemzési módszert, a disztribúciós elemzést? Szedd össze az eredményeket és a kudarccokat, a problémákat, amelyekkel magad is találkozta!

(3) Véleményed szerint mi teheti, teszi különösen nehézé a nyelvi elemzéseket?

- (4) Számodra mi volt hasznos ebből a nyelvészeti fejezetből? És miért? (Ha nem volt ilyen, indokold meg, miért gondolod így!)

- (5) Mit gondolsz, mi volt felesleges ebből a fejezetből? És miért? (Ha nem volt ilyen, indokold meg, miért gondolod ezt!)

- (6) Mi a tapasztalatod arról, adhatók-e tökéletes nyelvi elemzések, rendszerezések vagy sem? Hozz fel véleményed indoklásául néhány saját tapasztalatot, amelyet ennek a fejezetnek az elvégzése alatt szerezted!
